

come from and why they should be used]. URL: <https://happymonday.ua/ru/shho-take-feminityvy> (data zvernennia: 20.02.2022). [in Ukrainian].

Lozova, M. (2020). Feminityvy u novii versii ukrainskoho pravopysu [Feminitives in the new version of Ukrainian spelling]. URL: <https://kppk.com.ua/pedrada/Lozova.pdf> (data zvernennia: 08.02.2022). [in Ukrainian].

Marushchak D. (2017). Shcho take feminityvy i dlia choho vony potrebni? [What are feminitives and why are

they needed?]. *Na chasi: onlain-vydannia*. URL: <https://nachasi.com/cards/2017/05/27/feminitives/> (data zvernennia: 28.04.2022). [in Ukrainian].

Radionov V. (2018). Pro feminityvy vserioz i zhartoma [About feminitives seriously and jokingly]. *Zakon i biznes*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/132519pro_feminitivi_vseryoz_i_zhartoma_advokatka_zazhadala_visnov.html (data zvernennia: 29.04.2022). [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 03.05.2022

УДК 929-057.341:94 (477+44)

DOI: 10.37026/2520-6427-2022-110-2-62-67

Петро КРАЛЮК,

доктор філософських наук,
професор Національного університету
«Острозька академія»,
м. Острог, Україна
ORCID: 0000-0003-1741-1079
e-mail: kraluk_p@ukr.net

Володимир ЛАВРЕНЧУК,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-0413-3500
e-mail: v.lavren4@ukr.net

Федір БАЛАНДІН,

головний куратор
Міжнародного фестивалю мистецтв
«Anne de Kyiv Fest»,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-4663-7587
e-mail: Balandin.fedir@gmail.com

ШЛЯХ КОРОЛЕВИ: РЕКОНСТРУКЦІЯ МАРШРУТУ АННИ РУСЬКОЇ З КИЄВА ДО ФРАНЦІЇ

Анотація. У статті здійснюється реконструкція шляху київської княжни Анни, дочки Ярослава Мудрого, із Київської Русі до Франції. Метою поїздки було не лише одруження Анни Київської із французьким королем Генріхом I, їхній шлюб у Реймському соборі та коронація, а й дипломатична місія, зокрема налагодження релігійно-культурних, економічних і політичних зв'язків між Києвом та іншими європейськими державами.

Писемні джерела, досліджені у статті, детально висвітлюють інформацію про маршрут, міста і країни, через які пролягав шлях княжни, а також про стосунки правителів держав та окремих земель із Київською Руссю.

На основі хроніки монастиря Святого Петра Живого, глосів «Псалтиря Одальрика» та «Вандомських

аналів» визначено орієнтовну дату і час подорожі. Схарактеризовано оточення Анни, що, з одного боку, було представлено людьми з княжого двору, які виконували дипломатичну місію, а з іншого, ймовірно, єврейськими купцями-раданітами.

Розглянуто маршрут Анни Ярославни, що міг пролягати між Дунайським басейном, а також із Кракова до Праги, звідки у південному напрямку простягався так званий «буришиновий шлях». З'ясовано, що на цьому шляху для майбутньої королеви Франції існувало безліч небезпек, адже на той час у Європі велися феодалні війни.

Ключові слова: княжна Анна Ярославна, французький король Генріх I, Київська Русь, дипломатична місія, реконструкція маршруту.

Petro KRALYUK,
Doctor of Philosophy,
Professor of National University
of Ostroh Academy,
Ostroh, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1741-1079
e-mail: kraluk_p@ukr.net

Volodymyr LAVRECHUK,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Department of Social Humanitarian Education,
Rivne Regional Institute
of Postgraduate Pedagogical Education,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0413-3500
e-mail: v.lavren4@ukr.net

Fedir BALANDIN,
Chief curator of
International «Anne de Kyiv Fest»,
Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4663-7587
e-mail: Balandin.fedir@gmail.com

THE QUEEN'S WAY: RECONSTRUCTION OF THE ROUTE FROM KYIV TO FRANCE OF ANNE OF RUS

Abstract. *In the article it has been reconstructed the way of the Kyiv princess Anna, the daughter of Yaroslav the Wise, from Kyivan Rus to France. It is well-proven that this journey was related to that Anna had to become the wife of French king Henry I, who became an ally of Yaroslav the Wise. The way of Radanite merchants passed through Kyivan Rus reached the European Atlantic. This way was not simple for Anna Yaroslavna as it was laid through the countries where the allies of Yaroslav the Wise governed, so by countries where his opponents ruled.*

The publication, based on the chronicle of the monastery of St. Peter the Living, the glosses of the Odalric Psalter and the Vendome Annals, sets out the approximate date and time of the trip, as well as the accompaniment provided by people from the prince's court to be Jewish merchants, because the way ran from east to west, along the trade route of the Radanite Jews.

Writing sources, researched in the article, in detail tell about cities and countries through that a way passed by and about the relations hips of rulers of the states and separate territories with Rus.

The article considers various probable directions of Anna Yaroslavna's way, namely from Krakow to Prague, because from here that the so-called «amber road» ran in the southern direction. The Tale of Bygone Years mentions the subordination of Przemyśl and other cities by Prince Volodymyr, which played a significant role in trade relations between Kyiv and Prague. The way might have passed between the Danube basin and attention is drawn to the city of Esztergom, the capital of the Kingdom of Hungary of that time, where the queen was Anna's sister. On her way there

were significant shopping centers, such as Presporok, Vienna, Linz, Regensburg and a number of important urban and commercial centers of Germany, Switzerland and France: Constance – Diocese, a city that played a significant role in religious and political life of the Holy Roman Empire; Schaffhausen, a trading town and a religious center (during Anna Yaroslavna being there the All Saints' Monastery might be being built); Basel, a transport hub in northern Switzerland and the center of the diocese; Strasbourg – the capital of Alsace and the diocesan center; Worm, a Christian center, where in the IV century, an eparchial center was established, an imperial city with a lively trade and which played a prominent role in the empire of Charlemagne, becoming one of the main political centers of Germany; Mainz, a trading center and the center of the diocese. Anna Yaroslavna moved to Trier, at that time a large trading city and religious and cultural center.

The way of Anna Yaroslavna was quite difficult and in this way, there were dangers for the future queen of France, because at that time in Europe there were feudal wars. The trip was aimed not only at a meeting in France with King Henry I, marriage in the Rhine Cathedral and coronation, but also a significant diplomatic mission: to establish religious, cultural, economic and political ties between Kiev and other European countries. She brought to France the Gospel, which eventually became known as the Rhine and was used in the coronation of French kings.

Key words: *Duchess Anna Yaroslavna, French King Henry I, Kyivan Rus, diplomatic mission, reconstruction of the route.*

Постановка проблеми. Сучасні дослідження міжнародних відносин Київської Русі з іншими європейськими державами є предметом численних дискусій науковців. Значну роль в історії Франції відіграла Анна Ярославна, znana під іменем Анни Руської чи Анни Київської. Будучи дружиною французького короля Генріха I, вона здійснила подорож із Київської Русі до Франції, сприяла підтримці дипломатичних стосунків із київськими князями та низкою європейських держав. Пізніше її нащадки правили в багатьох країнах Європи та належали до аристократичних родів.

Подорож Анни Ярославни з Києва до Франції відбулася орієнтовно у 1051 р. Супроводжували Анну не лише представники київського княжого двору, а й члени французької делегації. Подорож мала дипломатичну місію, адже відбулися зустрічі та переговори з правителями багатьох країн, яким були передані послання й дарунки від Ярослава Мудрого. Це дає підстави стверджувати, що Анна Ярославна є першою у Європі жінкою, яка очолила дипломатичне посольство.

Шлях княжни до Франції пролягав теренами Русі, зокрема через міста Білгород, Здвизень, Мичеськ, Ушеськ, Возвягль, Корчеськ, Дорогобуж, Пересопницю, Луцьк, Торчин, Володимир (Волинський), Устилуг, а також через Польщу, Чехію, Угорщину, Баварію, Швейцарію та землі, що входили до складу Священної Римської імперії.

Безперечно, дослідження літописних свідчень, писемних документів, переказів дозволяють реконструювати маршрут Анни Руської, а також з'ясувати особливості, тонкощі та дипломатичні ходи політики Ярослава Мудрого, котрий на той час був помітним політичним гравцем на європейській арені та завдяки шлюбній дипломатії намагався налагодити зв'язки із європейськими державами, на території яких велися феодалні війни.

Сучасна європейська дипломатія досить складна й неоднозначна. Дослідження і розуміння шляхів розвитку та налагодження дипломатичних відносин, ролі відомих особистостей важливі для формування національної позиції в сучасній дипломатії.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. У роботах, присвячених постаті Анни Ярославни, передусім аналізуються різноманітні аспекти її життя та діяльності, однак поза увагою дослідників зазвичай лишається питання її подорожі із Києва до Франції.

Хоча у працях деяких дослідників і нагромаджується поодинокі згадки про подорож київської княжни європейськими землями, однак вони мають переважно фрагментарний характер. Так, Леонтій Войтович, досліджуючи портрети еліти княжої доби на Русі, про цю подорож зазначає: «Анна Ярославна виїхала з посольством через Перемишль, Краків, Прагу, Регенсбург, Трір на Париж» (Войтович, 2006, с. 321). Однак автор не тільки не посилається на жодні джерела (що й не дивно, адже таких просто не існує), а й не обґрунтовує цей маршрут.

Детальніше питання про подорож Анни Ярославни з Києва до Франції розглядає французький історик Філіпп Делорм. У нього знаходимо такі гіпотетичні міркування: «Одного літнього або осіннього ранку 1050 року Анна назавжди залишила Київ» (Делорм, 2016, с. 118). Учений вважає, що існували три можливі маршрути поїздки – два морські й один сухоходом. «Південний напрямок, – зазначає Делорм, – через Чорне море,

Константинополь і Середземне море – був небажаним. Взаємини між Рутенією і Візантійською імперією перебували у складній фазі» (Делорм, 2016, с. 120). Історик притримується думки, що північний шлях (через Полоцьк і Новгород), яким користувалися варяги, був більш виправданий. І все ж, на його думку, «цілком імовірно, що наречена короля Франції подалася значно простішим керунком зі сходу на захід, уздовж торговельного шляху єврейських купців-раданітів, що пов'язував Каспійське узбережжя з туманами Заходу» (Делорм, 2016, с. 121). Міркування Делорма про подорож Анни базуються на знаннях про торгові шляхи, політичну і навіть релігійно-культурну ситуацію в тогочасній Європі, що, на нашу думку, видається прийнятним.

Зважаючи на це, у запропонованій студії спробуємо зосередити свою увагу на східно-й центральньо-європейському етапі шляху княжни Анни до Франції, зокрема на її подорожі польськими землями.

Мета статті – дослідити ймовірний шлях Анни Ярославни із Києва до Франції, довести, що її поїздка мала дипломатичний характер.

Виклад основного матеріалу дослідження. Подорож Анни Ярославни, зважаючи на наявні документальні свідчення, мала б відбутися між 1046 та 1051 роками, однак найприйнятнішим є 1049 рік. Припускають, що спочатку до Києва могло прибути французьке посольство, яке обговорювало питання шлюбу короля Генріха й дочки Ярослава Мудрого Анни. Імовірно, що це посольство в 1049 р. очолив шалонський єпископ Роже. Після обговорення питання шлюбу Генріха I з Анною із Франції у збройному супроводі, що забезпечувалося лицарем Васцеліном де Шалінако, вирушило ще одне посольство на чолі з єпископом мельденським Вальтерієм. Завданням посольства була організація приїзду Анни до Франції, що, вірогідно, міг відбутися у квітні – травні 1051 р. То був найкращий час для далекої мандрівки, яка тривала кілька місяців.

У хроніці монастиря Святого Петра Живого, де згадується про це посольство, відсутнє чітке датування, тому воно могло відбутися не у 1046–1047 рр., а в 1051 р. На той час Анні, якщо вважати роком її народження 1032, було 18–19 років – ідеальний вік для заміжжя.

До Франції Анна Ярославна везла коштовний посаг, на що вказує хроніка монастиря Святого Петра Живого в місті Сан. Існує чимало опосередкованих доказів, що серед всього іншого була і книга, яка з часом отримала назву «Реймське Євангеліє».

Яким же міг бути маршрут подорожі Анни Ярославни? Вище вже зазначалося, що південний морський напрямок не розглядався, на що вказує глоса із «Псалтиря Одальрика». Існував також північний морський маршрут – традиційний шлях із Києва до Новгорода, а звідти Балтійським морем на Захід (це так званий шлях «із варяг у греки»), яким відповідно до «Повісті временних літ» здійснював свою місіонерську подорож Андрій Первозваний, а вже звідти через Данію шлях пролягав до північного узбережжя Франції.

Однак більш надійним і безпечним видається маршрут, котрий освоїли єврейські купці-раданіти ще в середині X ст. Він брав свій початок на берегах Каспійського моря, куди доставлялися товари зі Сходу – Китаю, Індії, Персії. Далі цей шлях пролягав на Київ,

червенські міста Побужжя, Перемишль, Сандомир, Краків, Прагу, через землі Угорщини й Німеччини на Францію, а потім – на Іспанію. Згадки про цей маршрут лишилися в розповідях арабських і єврейських мандрівників того часу.

За часів правління Ярослава Мудрого єврейське населення становило значну частину жителів Києва. Так, згадки щодо проживання єврейських купців у Києві датуються початком X ст. Про це, зокрема, свідчить перший письмовий документ, який дійшов до нас, – так званий «Київський лист», знайдений у Каїрській генізі (сховищі давньоєврейських рукописів, що вийшли з обрядового вжитку). Він датується 30-ми роками X ст. й розповідає про єврея з Києва, який позичив гроші, але став жертвою грабунку й намагався розплатитися з боргами (Магочі, Петровський, 2018, с. 19).

У середині XI ст. сухопутний європейський шлях купців-раданітів був досить популярним. На той час їх витіснили із середземноморського басейну купці із північно-італійських міст Генуї та Венеції. Зважаючи на це, для єврейських купців-раданітів особливо важливим став торговий шлях, що пролягав через європейські землі. Він не був цілком сухопутним, адже на той час сухопутні й водні шляхи становили єдину систему доріг. Не виключено, що єврейські купці, які добре знали тогочасні транспортні магістралі Європи, супроводжували й Анну Ярославну.

Частина вказаного вище шляху, що пролягав теренами Русі, простежується на основі давньоруських літописних свідчень, а також у творі арабського автора Мухаммада аль-Ідрісі (1100–1165) «Розрада спраглою в подорожах за обрій». Імовірно, він проходив землями полян, деревлян та волинян, зокрема через такі міста, як Білгород, Здвизень, Мичеськ, Ушеськ, Возягль, Корчеськ, Дорогобуж, Пересопнищо, Луцьк, Торчин, Володимир (Волинський), Устилуг, що знаходилися в підпорядкуванні київського князя (Моця, 2010, с. 39). Припускають, що цим шляхом могла їхати й Анна Ярославна.

Так, можливо, із Волині княжна подалася на південь, річкою Західний Буг із Устилуга, який був важливою «поворотною» торговою факторією, на землі білих хорватів, які вже стали частиною Русі. Принаймні цей торговий шлях простежується в деяких арабських джерелах (Якубович, 2016, с. 50–51). Дорогою вона могла відвідати Белз і червенські міста, які її батько в 1030–1031 роках відібрав у поляків. Белз знаходився на річці Солокія, що впадала в Західний Буг. Це був важливий політичний і релігійно-культурний осередок у західно-бузькому басейні. Саме із Белза була вивезена ікона Ченстоховської Божої Матері, яка стала головною релігійною святинею Польщі. Пізніше Белз став центром окремого воєводства в Польському королівстві. Щодо червенських міст, то їхній головний осередок Червен знаходився поблизу сучасного села Чермно, яке нині входить до складу Томашувського повіту Люблінського воєводства. Саме звідти молода княжна могла вирушити до Перемишля. Це місто опинилося в складі Русі за часів правління князя Володимира Святославича. Принаймні в «Повісті вренних літ» є згадка від 981 р., згідно з якою цей князь підпорядкував собі Перемишль. Судячи з характеру літописного свідчення, це було мирне підпорядкування. Існує версія, що князь

Володимир отримав це місто як посаг за дружину, яка була з чеського княжого роду Пржемисловичів. До цього Перемишль, як і Краків, належав Чеській державі й відігравав помітну роль у торговельних зв'язках між Києвом і Прагою. Крім того, це місто стало важливим осередком для київських князів на західних землях. Те ж саме можемо стверджувати про ще одне місто в цьому регіоні – Ярослав. За однією із версій, воно було засноване князем Ярославом Мудрим. Як і Перемишль, Ярослав знаходився на річці Сян. Обидва міста були неабияк пов'язані між собою: із Перемишля через Ярослава Сяном шлях пролягав до Вісли. Тож у цьому місті Анна Ярославна також цілком могла побувати.

Із Ярослава княжна вирушила до Сандомира, що був розташований на березі річки Вісли. Хоча перші письмові згадки про це місто припадають на початок XII ст., воно має більш давнє походження. Спочатку Сандомир перебував у складі Чехії, а пізніше став одним із головних міських осередків давньої Польської держави. Із Сандомира Віслою можна було дістатися до польської столиці – Кракова.

Тодішній польський правитель Казимир I Відновитель неабияк був зобов'язаний київському князеві Ярославу Мудрому, не без допомоги якого він у 1039 р. зумів утвердитися на престолі та врятувати від розвалу Польську державу. Між Руссю й Польщею на початку 40-х рр. XI ст. виник військово-політичний союз, скріплений династичними зв'язками: Казимир I одружився із сестрою Ярослава Мудрого, Марією-Добронею, а сестра польського князя Гертруда вийшла заміж за Ярославового сина Ізяслава.

Без сумніву, прямуючи до Франції, Анна Ярославна побувала і в Кракові. Це місто було не лише важливим торговельним центром на шляху купців-раданітів, а передусім столицею держави, правитель якої підтримував дружні стосунки з Ярославом Мудрим. З огляду на це, Казимир I вважав за честь приймати в себе княжну Анну та опікуватися нею під час поїздки польськими землями. Тут вона зустрілася зі своєю тіткою Марією-Добронею та її дітьми.

Із Кракова шлях Анни Ярославни в західному напрямку проліг до Праги, а також до столиці Богемії (застаріла німецька назва Чехії), до якої можна було потрапити через Вроцлав (Вратислав). Подорож Анни відбувалася якраз у той час, коли між Бржетіславом I та Казимиром I велася боротьба за Вроцлав. Чи варто було молодій княжні їхати через це місто і далі прямувати до Праги? Якщо зважати на політичні міркування, то радше ні, адже Анна доводилася Казимиру I родичкою. Тож, імовірно, що на землях, які контролював Бржетіслав I, на неї не чекав радісний прийом. Проте вона могла проїхати Сілезію й Чехію інкогніто, замаскувавши посольство під купецьку валку, зокрема відвідати Сазавський монастир і зустрітися з його настоятелем Прокопієм.

Розглянемо ще один напрямок руху Анни Ярославни з Кракова – так званим Бурштиновим шляхом, що пролягав із польських земель у південному напрямку. Це була давня торговельна магістраль, що брала початок на узбережжі Балтійського моря, де добували бурштин, і простягалася аж до Середземного моря. Із Польщі цей шлях йшов через Моравську браму, улоговину між Карпатами на сході й Судетами на заході, та

«впиралася» в Подунав'я. На цьому шляху було чимало торговельних і політичних осередків, зокрема Оломоуц і Брно (XI ст.). Перше було давнім поселенням, що існувало вже в X ст., а друге з часом стало центром Моравії. Першу письмову згадку про це знаходимо в «Чеській хроніці» Козьми Празького (1091 р.). Таким чином, можемо припустити, що місто вже існувало деякий час, зокрема і в період подорожі Анни Ярославни, тобто молода княжна могла відвідати як Оломоуц, так і Брно, а вже звідти вирушити до Дунаю.

Перебування Анни Ярославни в Подунав'ї видається ймовірним із кількох причин. По-перше, Дунай на Русі розглядався як головна слов'янська річка. Це знайшло відображення в «Повісті минулих літ», яка була створена на початку XII ст. та в якій ідеться про те, що київський князь Святослав хотів облаштувати свою столицю на Дунаї. По-друге, Дунай був важливою торговельно-транспортною магістраллю, адже через Дунайський басейн велася торгівля Русі з країнами Центральної та Західної Європи. Про міста на Дунаї, які були осередками торгівлі, звертає увагу й арабський автор Мухаммад аль-Ідрісі. По-третє, в означений нами період королевою Угорщини була рідна сестра Анни Ярославни – Анастасія. У 1046 р. в Угорщині було повалено владу короля Петра Орсеола, який наблизив до себе іноземців, зокрема німців та італійців, що не сприймалося угорською знаттю. За підтримки останньої до влади прийшов король Андрій (Андраш) I (1015–1060), який ще із 30-х рр. XI століття перебував у вигнанні на Русі. Ярослав Мудрий допоміг йому здобути владу в Угорщині. Саме в цей період Андрій I і одружився з донькою київського князя Анастасією, уклавши з Руссю династично-політичний союз. Отже, в Угорщині, як і в Польщі, на Анну Ярославну чекав радісний прийом. Можна припустити, що княжна побувала в місті Сешфегерварі, а також в Естергомі, яке на той час було столицею Угорського королівства. Ймовірно, саме тут Анна зустрілася з Анастасією та Андрієм I, а вже звідти Дунаєм подалася в західному напрямку.

Шлях Анни Ярославни пролягав через важливі торговельні центри – Прешпорок (нині Братислава), Відень, Лінц, які існували ще в часи Римської імперії. Помітну роль у цьому регіоні, заселеному слов'янами й германцями-баварцями, відіграв Раффельштеттен. Це місто знаходилося біля сучасного австрійського Лінца, на правому березі Дунаю, у межиріччі його приток Траун та Енс. На початку X ст. у Раффельштеттені велася жвава торгівля, була власна митниця, свідченням чого є Раффельштеттенський митний статут, датований ориєнтовно 902–907 роками. У ньому, зокрема в VI параграфі, згадувалися руські й богемські (чеські) купці, які привозили віск, рабів та коней. Загалом цей статут свідчив про впорядковану торгівлю в Подунав'ї, в районі Східної Марки, тобто на землях сучасної Австрії.

Далі шлях Анни Ярославни Дунаєм проліг до Регенсбурга, який на той час був відомим центром не лише Баварії, а й Європи загалом. Зокрема, документи свідчать про численні зв'язки Києва й Регенсбурга, наприклад, про те, що руські купці торгували тут ще в X ст.

Із Регенсбурга територією Баварії Анна могла вирушити до Швейцарії. Реконструювати цей маршрут неабияк складно, але, беручи за траєкторію її подорожі

тодішніми торговельними шляхами, можемо припустити, що делегація проїжджала територією нинішнього міста Фюрстенфельдбрук, що розкинулося недалеко від Баденського озера. У цій місцині знаходився міст через річку Ампер – притоку Дунаю, через яку в давнину пролягав торговельний шлях. Ураховуючи це, перебування тут княжни Анни видається цілком імовірним.

Торговельні шляхи вели й до містечка Бухгорн (нині Фрідріхсгафен). Тут у XI ст. здійснювалося перевантаження товарів із суші на судна. Звідти Анна Ярославна на човнах могла здійснити подорож Баденським озером та річкою Рейн, що бере початок із цього озера. Шлях княжни пролягав через низку важливих міських осередків Німеччини, Швейцарії та Франції, як-от: Констанц – центр єпархії, місто, яке відіграло помітну роль у релігійному та політичному житті Священної Римської імперії; Шаффгаузен – торгове місто й релігійний осередок (під час імовірного перебування у цьому місті Анни Ярославни тут споруджувався монастир Всіх Святих); Базель – транспортний вузол у Північній Швейцарії та центр єпархії; Страсбург – столиця Ельзасу та єпархіальний центр; Вормс – християнський осередок, де в IV ст. була створена єпархіальна кафедра, імперське місто, в якому велася жвава торгівля та яке відіграло помітну роль ще за часів імперії Карла Великого, ставши одним із головних політичних центрів Німеччини; Майнц – торговий осередок і центр єпархії.

Відвідавши низку міст, річкою Мозель Анна Ярославна подалася до Тріра – на той час великого торгового міста й релігійно-культурного осередку. Тодішній трірський єпископ Бурхарт, один із найбільших духовних князів імперії, мав родинні стосунки з Ярославом Мудрим, зокрема син великого князя Святослав-Микола (1027–1076) був одружений із дочкою графа Етелера, яка доводилася сестрою трірському єпископу. Із Тріром пов'язана поява такої пам'ятки писемності, як «Кодекс Гертруди». У кінці X ст. ченці абатства Рейхенау переписали Псалтир для трірського єпископа Егберта, який піклувався про розвиток писемності. Ймовірно, ця книга опинилася потім у Бурхарта, який передав її Гертруді, сестрі польського князя Казимира I Відновителя. Відповідно Гертруда стала дружиною Ізяслава (1024–1078), сина Ярослава Мудрого. Уважають, що княгиня додала до Псалтиря свій латинський молитовник – близько 90 молитов, записавши їх власноруч. У Києві, де вона перебувала зі своїм чоловіком, до рукопису було також додано п'ять мініатюр, зокрема на одній із них уміщено зображення київської ікони Печерської Богородиці. Припускають, що Анна Ярославна могла зустрітися з єпископом Бурхартом, оскільки їх поєднували не лише родинні зв'язки, а й інтерес до книжної справи.

Із Тріра шлях Анни пролягав через землі Фландрії (супровід забезпечив граф Фландрії), якими на той час правив граф Бодуен (Балдуїн) V Благочестивий (1013–1067). Він вважався васалом французького короля, хоча де-факто був незалежним правителем. Граф Бодуен V підтримував добрі стосунки з Генріхом I, натомість воював з імператором Священної Римської імперії Генріхом III. Після смерті Генріха I Бодуен V був співправителем Анни Ярославни. Обоє вони були регентами у часи правління малолітнього тоді Філіппа, короля Франції.

Після Тріра Анна могла відвідати місто Люксембург, а далі її дорога, ймовірно, пролягла до стародавнього міста Арлона у Фландрії. Це місто було важливим політичним і культурним осередком за часів правління династії Меровінгів, а в середині XI ст. стало фортецею, центром графства. До речі, титул арлонського графа мав відомий англійський король Річард Левове Серце (1157–1199). Покинувши це стародавнє місто, Анна Ярославна подалася до шампанського міста Реймса. У ранньосередньовічні часи тут проповідував святий Ремігій, який вважається хрестителем французів. Це місто стало центром єпархії, релігійним осередком Франції, в соборі якого у 816 р. коронувався імператор Священної Римської імперії Людовик I Благочестивий.

Отже, припускаємо, що саме біля Реймса Анну Ярославну зустрів король Генріх I та показав своїй нареченій цю французьку святиню. Вони взяли шлюб у Реймському соборі, в якому Анна також була коронована. Лишилося в цьому храмі й Євангеліє, привезене нею із теренів Русі. Із Реймса Анна Ярославна й Генріх I подалися до Парижа – резиденції французьких королів.

Висновки. Отже, на підставі наявних історичних фактів, пам'яток та легендарних переказів можемо певною мірою реконструювати шлях Анни Ярославни із Києва до Франції. Зважаючи на представлені у дослідженні дані, є підстави стверджувати, що цей шлях не був простим ні для самої княжни, ні для її оточення, адже на той час у Європі велися феодальні війни. Якщо на теренах Русі, Польщі, Угорщини, Франції й Фландрії київська княжна могла отримати захист та опіку, то на землях, що входили до складу Священної Римської імперії, де правив суперник Ярослава Мудрого Генріх III, навпаки, ситуація для неї була вкрай складною. Зважаючи на це, потрібно було або заручитися підтримкою місцевих правителів, які мали добрі стосунки з київським князем, або, можливо, тримати інформацію про свою подорож у таємниці. Однак, як би там не було, подорож, що пролягла майже всіма європейськими землями, відбулася, а юна київська княжна Анна зрештою стала королевою Франції.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розгляді інших імовірних варіантів шляху Анни Київської від Києва до Франції, а також у пошуку документів, що сприяли б висвітленню цього питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Голубовский, П. В. (1886). Новые исследования о жизни французской королевы Анны Ярославны. *Киевская старина*. Киев. Т. 54. С. 12–16.

Тимирязев, В. А. (1894). Французская королева Анна Ярославна. *Исторический вестник*. Санкт-Петербург. Т. 55. С. 198–209.

Борщак, І. (1925). Анна Ярославна, королева Франції. *Стара Україна*. Львів. Т. 6. С. 99–104.

Hallu, R. (1973). Anne de Kiev, Reine de France. Roma: Universita cattolica Ucraina.

Висоцький, С. О. (1991). Княгиня Ольга і Анна Ярославна – славні жінки Київської Русі. Київ: Наук. думка. 104 с.

Войтович, Л. (2006). Княжа доба на Русі: портрети еліти. Біла Церква: Видавець О. Пшонківський. 781 с.

Луняк, Є. (2010). Анна Руська в світлі історичних джерел. Київ: Київський національний університет ім. Т. Шевченка. 113 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Luniak_Yevhen/Anna_Ruska_koroleva_Frantsii_v_svitli_istorychnykh_dzherel.pdf (дата звернення: 05.04.2022).

Моця, О. П. (2010). Шляхи часів Київської Русі: темпи руху на «путях». *Археологія*. № 2. С. 30–42.

Делорм, Ф. (2016). Анна Київська, Дружина Генріха I / пер. з фр. І. Рябчія; наук. ред. В. Ричка. Київ: Laurus. 208 с.

Якубович, М. М. (2016). Велика Волинь і мусульманський Схід. Рівне: Р. Свинарчук. С. 50–51.

Магочі, П.-Р., Петровський-Штерн, Й. (2018). Євреї та українці. Тисячоліття співіснування. 2-е вид., доповн. Ужгород: Видавництво Валерія Падяка. 338 с.

REFERENCES

Golubovskiy, P. V. (1886). Novye issledovaniya o zhizni frantsuzskoy korolevy Anny Yaroslavny [New studies about the life of the French queen Anna Yaroslavna]. *Kievskaya starina*. Kiev. T. 54. S. 12–16. [in Russian].

Timiryazev, V. A. (1894). Frantsuzskaya koroleva Anna Yaroslavna [French Queen Anna Yaroslavna]. *Istoricheskiy vestnik*. Sankt-Peterburg. T. 55. S. 198–209. [in Russian].

Borshchak, I. (1925). Anna Yaroslavna, koroleva Frantsii [Anna Yaroslavna, Queen of France]. *Stara Ukraina*. Lviv. T. 6. S. 99–104. [in Ukrainian].

Hallu, R. (1973). Anne de Kiev, Reine de France [Anne of Kyiv, Queen of France]. Roma: Universita cattolica Ucraina. [in French].

Vysotskyi, S. O. (1991). Kniaghynia Olha i Anna Yaroslavna – slavni zhinky Kyivskoi Rusi [Duchess Olga and Anna Yaroslavna. Famous women of Kievan Rus]. Kyiv: Nauk. dumka. 104 s. [in Ukrainian].

Voitovych, L. (2006). Kniazha doba na Rusi: portrety elity [Princely age in Rus: portraits of the elite]. Bila Tserkva: Vydavets O. Pshonkivskiyi. 781 s. [in Ukrainian].

Luniak, Ye. (2010). Anna Ruska v svitli istorychnykh dzherel [Anna of Rus in the light of historical sources]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka. 113 s. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Luniak_Yevhen/Anna_Ruska_koroleva_Frantsii_v_svitli_istorychnykh_dzherel.pdf (data zvernennia: 05.04.2022). [in Ukrainian].

Motsia, O. P. (2010). Shliakhy chasiv Kyivskoi Rusi: tempy rukhu na «putekhъ» [Paths of the times of Kyivan Rus: pace of movement on the «road»]. *Arkheolohiia*. № 2. S. 30–42. [in Ukrainian].

Delorm, F. (2016). Anna Kyivska, Druzhyna Henrikha I [Anna of Kyiv, Wife of Henry I] / per. z fr. I. Riabchiia; nauk. red. V. Rychka. Kyiv: Laurus. 208 s. [in Ukrainian].

Yakubovych, M. M. (2016). Velyka Volyn i musulmanskyi Skhid [Greater Volyn and the Muslim East]. Rivne: R. Svnarchuk. S. 50–51. [in Ukrainian].

Magochi, P.-R., Petrovskiy-Shtern, Y. (2018). Yevrei ta ukraintsi. Tysiacholittia spivisnuvannia [Jews and Ukrainians. Millennium of coexistence]. 2-е vyd., dopovn. Uzhhorod: Vydavnytstvo Valeriia Padiaka. 338 s. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 24.05.2022